

Terra baixa

El teatre d'Àngel Guimerà

Llegiu el pròleg de *Terra baixa*, pàgines 36-37 i 57-60 i redacteu les característiques del teatre d'Àngel Guimerà.

Etapes de la producció guimeraniana:

a) Etapa de la **tragèdia romàntica**. Comença amb *Gal·la Placidia* (1879) i continua amb *Judith de Welp* i altres. Es tracta d'un grup de tragèdies on es recreen ambients passats, medievals, amb un plantejament subjectiu de la història (que converteix en llegenda). Té influències de Victor Hugo i de Shakespeare. L'obra més destacada és *Mar i cel*, que ja abandona l'ambientació medieval.

Qüestió:

- Cerqueu l'argument de *Mar i cel*. Si algú ha vist la versió musical de Dagoll Dagom la pot comentar.

b) Etapa del **drama realista**. Entre 1890 i 1900 la seua dramaturgia se centrà en problemes de la història contemporània. Hi influeix el seu compromís catalanista. És l'etapa de plenitud de Guimerà. A partir d'ara escriurà en prosa o en vers, segons la funcionalitat que li vulga donar o la temàtica. Amb *En Pólvora* (1893) i *La festa del blat* (1896) tracta la qüestió anarquista tot denunciant la violència i l'esclavitud del treball, i proposa unes solucions que predicaven la bondat. D'aquest període destaquen tres obres: *Maria Rosa*, *Terra baixa* i *La filla del mar*. La tècnica és la mateixa en les tres: s'exposa un plantejament i el drama es va condensant fins al tercer acte amb l'explosió dels conflictes acumulats. Els personatges principals són apassionats i provoquen un seguit de violències que acaben amb la mort d'un d'ells. Aquestes tres obres plantegen un problema de *possessió amorosa* que arriba a una situació límit en el desenllaç. Aquest conflicte pot anar acompanyat d'altres, com ara el de la possessió econòmica, la discriminació econòmica o racial.

Elements realistes que hi trobem oposats als romàntics:

- ☐ Refús de la fantasia. Retrat de la vida tal com és.
- ☐ Actitud narrativa: abandó del vers, escriptura en prosa.
- ☐ Predomini de l'objectivitat i distanciament de l'autor davant de les situacions.
- ☐ Visió del món racionalista i materialista
- ☐ Preferència per temes d'actualitat.
- ☐ Personatges pertanyents a classes socials desgraciades.
- ☐ Rebuig de l'ampul·lositat, recarregament o retoricisme romàntics.

Les altres dues etapes tenen una importància menor en el conjunt de la seua obra. Llegiu-ne la informació del pròleg.

- c) Etapa modernista de desorientació
- d) Etapa de represa fallida

Terra baixa

a. Argument

ACTIVITAT: elaboreu un resum escena per escena de tot el drama. Podeu treballar en grup i que cadascú s'encarregui d'una part.

b. Característiques del drama realista.

Vegeu les comentades en explicar l'etapa de la producció dramàtica.

ACTIVITAT: a partir de la informació donada en el punt anterior sobre el drama realista i també la donada sobre els trets del moviment realista en general, comenteu quins aspectes de *Terra baixa* s'acosten a aquest realisme, i quins s'acosten més al romanticisme.

c. Estructura

L'estructura del drama és la característica de tres actes amb introducció, nus i desenllaç. Tot i que en aquest cas es pot dir que el desencadenament de la trama és ja patent al final del segon acte i el tercer queda reservat només a la lluita entre Manelic i Sebastià per una banda i el penediment del cor de personatges secundaris per l'altra.

La dinàmica de l'acció ve marcada per un seguit d'elements premonitoris que avancen fets que es concretaran més endavant. De fet, el primer acte ens ofereix de cop tota la informació necessària per el desplegament de la trama i ens apunta ja el possible desenllaç. Tota aquesta quantitat d'acció dona un ritme força trepidant al primer acte que es veu contrastat per la relativa calma dels altres dos.

El segon acte no aporta elements nous a la trama, apunta ja cap a la resolució del conflicte. En ell sabem més coses sobre el passat de la Marta. També hi ha un malentès entre Manelic i Marta i es fa evident el poder del Sebastià sobre tots els personatges.

El punt d'intensitat dramàtica amb que acaba es veu contrastat per la delectació que l'autor es permet en el tercer acte en que la figura de Sebastià apareix amb tot el seu patetisme com a veritable víctima del a seva pròpia decisió. L'escena primera s'obre amb el penediment dels personatges secundaris per haver separat Manelic del Sebastià tot i que es destaquen, sobretot, el caràcter de submissió. Aquests personatges simbolitzen també la societat que actua contra els que son diferents per covardia. Trobem, doncs, l'expiació dels personatges secundaris i el progressiu enfonsament de Sebastià. L'ombra de Manelic plana per tot l'acte fins que es troba definitivament amb Sebastià. Guimerà acumula tota l'atenció dramàtica per reforçar el cop d'efecte final. Així es fa patent el conflicte –el bé contra el mal– que és present en tota l'obra.

Les expectacions creades en el final del segon acte i l'alentiment de l'acció del tercer acte desvetllen en l'espectador la sensació de trobar-se davant una situació eminentment tràgica. Entretant, assistim a la caiguda de Sebastià. La famosa menció final al llop recull tots els elements premonitoris que ja apareixen al primer acte.

Al llarg del text, l'autor alterna les escenes còmiques amb les dramàtiques. Aquest procediment és molt clar al primer acte i decau a partir de la meitat del segon, a mesura que el desplegament de la trama porta cap al desenllaç tràgic. L'humorisme de les escenes de Manelic com a gamarús contrasten força amb les escenes del tercer acte en què se'ns mostra la covardia dels que s'havien rigut del pastor. S'inverteix així la situació i els burladors resulten patètics en la seva por a l'amo,

mentre que Manelic adquireix tot el seu relleu com a veritable protagonista.

d. Personatges: la seua simbologia

▫En Manelic: és el pastor, ofici bastant abundant entre els personatges modernistes que són bones persones. Simbolitza el pastor de persones, el guia o referent social. Ell salvarà Marta. És senzill, pobre, ingenu, marginat, però sobretot, sabrà ser rebel i lluitar contra els condicionaments socials. Prové de la terra alta, i açò li atorga puresa i noblesa en contraposició a la gent de la terra baixa, que és corrompuda i de cada vegada menys sociable. Manelic és un heroi que ha sabut lluitar i vèncer el poderós, fins i tot tenint en contra la insolidaritat del poble que representen els criats. Es convertí en un mite nacional per la repercussió social que va tenir la representació de *Terra baixa*.

▫En Sebastià: és l'amo de tot, és l'altre pol del triangle, l'antagonista. Dos temes l'obsessionen: la situació econòmica i na Marta, amb qui manté una relació un tant masoquista. Al final es converteix en un altre símbol: el llop. Representa les virtuts negatives de la terra baixa, oposades a Manelic. També representa el paper de cacic, l'amo de totes les coses i de les persones que treballen per a ell. Fins i tot disposa d'un mossèn. La passió per posseir Marta el farà embogir i fins i tot posar en joc el seu futur econòmic en fer perillar el seu compromís de matrimoni amb una pubilla.

▫Na Marta: és un personatge indefens, en possessió sempre d'uns o d'altres. D'en Sebastià, d'en Manelic. Ha tingut un passat difícil i al final del drama sembla que ha evolucionat cap a una situació de benestar i felicitat. Dins de la simbologia del pastor i del llop, ella seria l'ovella: hi ha qui la cuida però també hi ha qui la persegueix i intenta devorar-la. Són importants per indicar la seua evolució els seus tres monòlegs, un en cada acte. En ells se'ns explica l'evolució des del fàstic fins a l'amor per Manelic. També és imprescindible la relació filial que intenta tenir amb l'ermità, Tomàs, ja que li serveix per explicar-nos el seu passat quan se li confessa. Aquest passat té connotacions naturalistes, ja que ha determinat la seva situació lamentable al llarg dels darrers anys amb en Sebastià. En canvi Manelic la salvarà del destí tràgic.

Secundaris:

▫Na Nuri: és la innocència i la bondat personificades. Potser representa l'esperança en la societat, ja que demostra que a pesar de la maldat dels altres, fins i tot de la seua família, queda "gent bona" al món.

▫El mossèn: el seu comportament reprobable (dóna suport a Sebastià) el converteix en un personatge negatiu. Ofereix per tant un visió negativa de l'Església. Està molt interessat a aconseguir que l'amo es casi amb la pubilla.

▫Xeixa: és l'únic rebel que trobem dins del grup de treballadors. Però sap que no pot vèncer l'amo i fuig. Gràcies a aquest condicionament pot denunciar clarament Sebastià davant de Tomàs. Encara que manifesta fàstic per la Marta, potser s'hi va enamorar.

▫Tomàs: l'ermità que concerta l'entrevista entre l'amo i Manelic perquè li proposi el matrimoni amb la Marta. Té un esperit noble i açò el convertirà en un amic de la Marta després d'haver-la menyspreada quan no coneixia el seu passat.

▫La resta dels secundaris compleixen en primer lloc el paper de presentadors dels personatges principals. Gràcies a ells coneixem Manelic, Marta i Sebastià abans de veure'ls. Representen la crueltat de la societat envers els desarrelats.

Algún crític ha comentat que tot allò que en Guimerà no s'atrevia a dir en la vida real ho expressava a través dels seus personatges.

e. El mite de la terra alta o de l'Arcàdia: simbologia.

A part de la simbologia dels personatges, trobem també el mite de la terra alta i de la terra baixa. Guimerà creia en una terra mítica catalana, un paradís terrenal que identificava amb el món rural. Aquest es troba en les terres altes. En la mitologia grega correspondria a la regió de l'Arcàdia. Pel cantó negatiu tindríem el món urbà i degradat, que es representaria per la terra baixa. La terra alta és un paradís idealitzat d'on podem extraure les qualitats incorruptes que salvaran la terra baixa. Aquesta terra baixa s'identifica amb la ciutat en general, però en Barcelona principalment. És un espai on els homes ja no se senten germans i impera l'egoisme.

Tornant al nostre drama, trobem ja en el títol aquesta clara referència. En Manelic prové de la terra alta, per això és pur, i la terra baixa és el món real, cruel, on se troba la societat corrupta. El món pur, autèntic, de la terra alta, començaria per la innocència del llenguatge que veiem en Manelic. Com a contrapartida, el món de la terra baixa pot permetre's anomenar marit i muller als qui, de fet, no ho són: la Marta és la dona del Sebastià malgrat ser l'esposa de Manelic. En el text, però, ens cal distingir la terra baixa d'on procedeix la Marta de la de les terres del Sebastià. L'autor marcava una clara gradació entre la primera, la més corrompuda, i la segona, menys negativa. De fet, hom pot sentir-se temptat a considerar aquesta unió entre el mar i la muntanya que representen Marta i Manelic, un símbol d'una Catalunya representada pels orfes, necessitats d'amor.

El duro i la sang simbolitzen dos sistemes de valors contraposats. El primer en la terra baixa representa la llei de la propietat. En canvi la sang defineix la llei de la terra alta, i és per això que cal que la Marta sagni en el moment de la revelació de l'amor, una sang que, a més, té una funció redemptora i que propicia que es trenqui el lligam amb Sebastià i esbossa l'ordre simbòlic que representa.

Cal comentar que el concepte que es tenia del món de pagès era totalment idíl·lic i no es corresponia gens amb la realitat, ja que situació real de la gent del camp era de molta més explotació que a la ciutat industrial, on els treballadors ja comencen a organitzar-se per defensar els seus drets.

f. Temàtica

--Conflictes socials

Hi ha un enfrontament social entre el cacic i els treballadors que reflecteix els conflictes de l'època, encara que més a les ciutats que al camp. Guimerà dibuixa la conducta caciquista de Sebastià, que presenta com un explotador fins en l'àmbit sexual. Però el càstig li arribarà no pels seus abusos propis d'un senyor, sinó pel seu comportament deshonest.

--Un altre tema, que enllaça amb la biografia de Guimerà, és el del rebuig als marginats. El trobem en el cas de Marta, que mai fou acceptada pels companys de la possessió, i en l'atac tan cruel que rep Manelic només arribar a la terra baixa i ser rebut pels criats.

--La possessió, l'amor

Per una altra banda tenim el tema amorós. Les relacions amoroses són conflictives, i van lligades al concepte de possessió. Primer és en Sebastià qui posseeix a Marta, i després serà en Manelic. Marta no deixa de ser l'objecte a posseir, no pot evitar el casament amb en Manelic, però acaba estimant-lo i acceptant la nova situació, que li suposa més llibertat. L'amor de Manelic i l'amor de Sebastià són ben diferents. El primer és pur, es conforma amb el rebuig de Marta al principi, no s'atreveix a agredir-la quan ella li ho demana. Gràcies a aquest amor es salvarà Marta del seu destí, té doncs una funció purificadora i redemptora. En canvi en Sebastià l'amor és eròtic, agressiu. En el

3r acte, quan és rebutjat per Marta, expressa l'augment del seu desig davant de la violència d'ella.

g. Tècnica discursiva

Àngel Guimerà recorre a diversos procediments narratius per introduir narracions dins del drama.

La tècnica del **somni**, que conta Manelic per explicar la presumpció del casament.

L'**analepsi o retrospecció** (*flash back*), que serveix a Marta per explicar el seu origen desgraciat i justificar-se davant del pastor Tomàs.

La **rondalla**. El pastor, quan vol denunciar la tafaneria de les dones que xafardegen sobre Marta i Manelic, introdueix una narració, la rondalla de Sant Miquel.

Altres tècniques són emprades per oferir informació sobre els personatges, per presentar-los o definir-los.

El **monòleg** i els **aparts**. L'únic personatge que empra el monòleg és na Marta. Un en cada acte. Serveixen per mostrar al públic els seus sentiments i com va evolucionant al llarg de l'obra. En el cas d'en Manelic aquesta funció la realitzen els apartes.

La **premonició**: algun personatge presenta un indici que fa preveure accions posteriors.

La **presentació prèvia**: un personatge explica coses d'un altre que encara no ha aparegut en escena.

g. Llenguatge i estil

A- La llengua literària del segle XIX

La llengua que empra Àngel Guimerà reflecteix el català del segle XIX. Característiques que hi trobem:

- ⊗ Ús de l'article masculí **LO** i **LOS** (no amb valor neutre)
- ⊗ Subjuntius en **-a** (venga) com en el valencià actual
- ⊗ Formes plenes dels pronoms febles: **me, te, se.**
- ⊗ Castellanismes lèxics i sintàctics (**a + CD**)
- ⊗ Ús abusiu del pronom **HI** per **HO** i **LOS** (com a **CI**)
- ⊗ **A + vocal = AN** (p. ex. **AN ELL**)
- ⊗ Reducció del pronom **-VOS** enclític: **ESPREREU-VOS** → **ESPEREU'S-E**

Cal recordar que en l'època que Àngel Guimerà escriu les seves obres el català encara no està normativitzat, i per tant no hem de pensar que no coneixia una normativa que no existia. En aquest sentit, Guimerà es movia entre els dos sectors principals que pretenien establir una norma per a la llengua.

B- L'estil

Els recursos estilístics emprats tenen la funció de remarcar la força del discurs. Ho veiem sobretot en la presència de moltes exclamacions breus.

En les intervencions de Manelic abunda l'anàfora i el polisíndeton amb la mateixa funció de remarcar la passió del personatge. També hi trobem comparacions, elements simbòlics, paral·lelismes, ironia...

Cal tenir present que en teatre les paraules prenen força en la interpretació dels actors.